

Sarna

Sarna jest najmniejszym przedstawicielem ryciej u nas zwierzyny płowej. Sylwetka sarny ma w sobie coś z delikatności, a nawet z elegancji, w szczególności kiedy jest w ruchu. Sarna ma drobną i proporcjonalną budowę z tym, że wyszy ma zadni kłb. Głowa ma trójkątną, klinowatą, szyja w skórze, cewki (nogi) cienkie i sprężyste, zakończone racicami i powyżej nich z tyłu raciczkami. Suknie sarny w lecie, od maja do końca września, jest czerwono-brązowa, a od października do kwietnia siwo-brązowa albo siwo-łata. Dolna warga i szyja od dołu srebrnoszare, w okolicy ogona, zupełnie niewidocznego (długości 2 - 3 cm), na pośladkach sarna ma białe plamy nazywane talerzem lub lusterkiem. Sarna żyje do 12 - 14 lat.

Jaka jest wielkość sarny ?

Kozioł ma długość 95-130 cm, a w tym tułowia ok. 70 cm, wysokość w kłbie ok. 75 cm i masa 15 - 22 kg. Koza jest mniejsza o ok. 10%. Wielkość i masa sarny w wschodniej części kraju zbliżone są do maksymalnych liczb podanych wyżej, natomiast w zachodniej części do minimalnych.

Jaki jest tryb życia sarny ?

Sarna w zasadzie zwierzyn stała w obranej ostoi; nie oddala się od niej zbyt daleko. Takie młode pokolenie żyje w pobliżu miejsca urodzenia. Ma to wpływ na powtarzanie cech dziedzicznych, w tym także nieprawidłowości w zakresie kształtu i budowy poroża. W jesieni i zimie samy żyją w stadzie (rudlu) składającym się z kóz, kołaków i kozłów. W kwietniu rudle rozpadają się, gdy ciarne kozy oddzielają się, aby znaleźć spokojne miejsce do okocenia się. Przebywają tam z kołakiem przez kilka tygodni. Kozły natomiast w tym czasie opuszczają rudle w poszukiwaniu stałej ostoi na okres rui. Kozły oznaczają granice swojej ostoi zapachem wydzielanym przez gruczoły, broni dostępu do swojej ostoi innym kozłom, tolerują natomiast przebywanie tam kozy, ale bez kołaka. W tym czasie kozy chodzą osobno ze swoimi kołakami, czasami łączą się dwie prowadzące z kołakami w mały rudel. Z nimi chodzą także niejednokrotnie ich ubiegłoroczne kołaki. W czasie rui (lipiec-sierpień) panuje ożywienie w ród sarny, słone w ciągłym ruchu, kozły gonią kozy rujne, walczą z rywalami i bronią innym kozłom dostępu do swojej ostoi. Kozły rujne przez 3-4 dni pozostają przy kozłach, a potem pozostawione przez kołaka wracają do swego rudla. W czasie rui kozioł jest zawsze z jednym kozłem, a nie tak jak u jeleni, u których byk w okresie rykowiska ma chmarę. Jesienią kozły opuszczają ostoję i przyłączają się do rudli. Samy korzystają z wodopojów bardzo chętnie, w szczególności w gorące dni lata. Zapotrzebowanie dzienne samy na wodę wynosi ok. 2-3 litrów; jest ono pokrywane przede wszystkim soczystym karmem. Sama w odróżnieniu od jeleni i dzików nie tarza się w wodzie, błocie lub piasku (kpieliska).

W ród kozłów obowiązuje hierarchiczno-rodowiskowa wynikająca z wieku. Młodsze kozły schodzą z drogi starszym. Sposób reakcji kozłów na zaniepokojenie jest różny w zależności od wieku. Młody kozioł spłoszony ucieka, ale przystaje, ogłoda się, czasami wraca, z ciekawości wyciąga szyję i kręci głowę, potem ucieka i kilkakrotnie szczeka (straszy). Starszy, 2-5-letni, ucieka w takiej sytuacji daleko i szczeka z przerwami do dłużej. Kozły im starsze, tym szczekają krócej i rzadziej, uciekają do swojej ostoi.

W jakich warunkach terenowych bytują sarny ?

Sarny mają zdolność dostosowywania się do warunków terenowych i dlatego żyją prawie w każdym kompleksie leśnym, a także na dużych przestrzeniach bezdrzewnych (sama polna). Sarny najczęściej spotyka się w lasach mieszanych lub liściastych, ale także w lasach iglastych. Trzymają się w pobliżu brzegów lasu, gdzie zwykle jest bogatsze podszycie, różne krzewy i młode krzaki. W lecie sarny z lasu przenoszą się na przyległe łąki i pola (w zboża), skąd wracają po sianokosach i niwach. Na terenach, gdzie słabe powierzchnie pół bez zalesienia i zabudowy (woj. wielkopolskie; kujawsko-pomorskie), bytują tzw. sarny polne przebywające stale w uprawach polnych. Stan liczebny sarny zależy jest od warunków bytowania (biotopu). W średnim łowisku stan liczebny sarny może wynosić 8-12 sztuk na 100 ha, ale w dobrym łowisku może wynieść 13-20 sztuk na 100 ha. Stan liczebny samych polnych wybitnie zależy jest od warunków i wobec tego waha się od 0-10 sztuk na 100 ha.

Co to są sarny polne ?

Nie jest to inny gatunek samicy, ale takie, które mają stałą ostoję na polach, zarówno w lecie jak i w zimie. Bytują na dużych, płaskich polach o rozległej widoczności. W szczególności ma to miejsce na terenach o znacznym uspołecznieniu rolnictwa, gdzie istnieje gospodarka monokulturowa na dużej powierzchni, jak np. w woj. poznańskim, konińskim, leszczyńskim i bydgoskim. Parostki sarny polnych są jaśniejsze niż leśnych, ale czysto mocniejsze, gdy mają one więcej w dostatecznej ilości. Samy polne żyją w dużych rudlach liczących nierzadko 50 i więcej sztuk. Nad bezpieczeństwem chmary czuwają kozły. Na widok zbliżającego się człowieka nawet z dalszej odległości reagują ucieczką w prostej linii na odległość 300 - 500 m.

Kiedy sarny ęrują ?

W maju sarny ęrują rano, przed południem i około zachodu słońca. W tym czasie można zauważyć u sarny 6-go-dzinny rytm ęrowania. Najwcześniej na ęru wychodzą młode kozy z kołakami i młode kozły, potem dopiero starsze kozły, które ostro nie najpierw sprawdzają, czy nie grozi im niebezpieczeństwo. Stare kozły w zasadzie za dnia nie pokazują się na otwartej przestrzeni, wychodzą na ęru dopiero po zachodzie słońca. Ranne ęrowanie w lecie obserwuje się do czasu, kiedy słońce wzniesie się do ok. 20° nad horyzontem, tj. do ok. godziny 8.

Równie w godzinach południowych wychodzą sarny na łąki lub podnoszą się na łąkach. W okresie ciemnych nocy (nów) zwiąsują się ruchliwie sarny, w szczególności ci przed południem. Samy lubi dobrą pogodę, a więc słone i ciepło, i wtedy wykazują większą ruchliwość, natomiast przy brzydkiej pogodzie nie wykazują ożywienia. W ciepłym dniu, po letniej burzy sarny bez względu na porę dnia wychodzą na łąki i polany. Można wtedy spotkać nawet starego kozła, który rzadko wychodzi za dnia na otwartą przestrzeń. W czerwcu sarny zmieniają czas ewolucji i snu. W tym czasie w ciągu dnia sarny dużej ilości, a sarny natomiast w nocy. Różnica tego wyjątku. Twierdzi się, że w ten sposób sarny wypoczywają przed ruią. Inne wytłumaczenie takiego zachowania się sam wskazuje na wpływ astronomicznej zmiany pory roku. Zmylińskiego punktu widzenia istotne jest to, że w tym czasie trudno jest spotkać kozła do strzału. W okresie rui (lipiec-sierpień) panuje ożywienie w ród sarny i w zasadzie można je spotkać w ciągu całego dnia, z tym że częściej widzi się sarny, które kozy niż kozły, gdy te po gonitwie za kozą wypoczywają w pobliżu. Po okresie rui sarny łączą się w ruderle i od tego czasu do wiosny sarny w zwykłych porach, z tym że w zimie głównie w godzinach południowych, kiedy jest cieplej i słoneczy. W zimie sarny zmuszone są intensywnie ewoluować, gdy w tym czasie kozły budują swoje następną porę, a kozy znajdują się w rozwijającej się ciąży. W związku z tym dokarmianie sam w zimie ma istotne znaczenie dla ich kondycji i jako ci porożeńca.

Czym żywi się sarna ?

W okresie wiosny i lata sarna żywi się trawami, młodymi pędami drzew, krzewów i ziołami. Charakterystyczne jest to, że zjadają one wybiórczo tylko niektóre rośliny, kierując się ich smakiem i zapachem, w odróżnieniu od jeleni i danieli, które nie dokonują takiego wyboru. Sarna sarny łąkach i oziminach oraz na brzegach lasu.

W okresie lata sarna przebywa bardziej w wysokich trawach, bardziej w zbożach, gdzie sarny w bliskości zalegania, na łąkach, rowach i miedzach. Po łąkach przechodzi do lasu, raczej bliżej skraju, gdzie żywi się młokami, gałkami, krzakami jagód i borówek, ziołami, grzybami, kasztanami, owocami dębów i buków. Zioła zjadają chętnie; stanowi one rodzaj przeciwwłóknistym. Na jesieni wchodzi głębiej w las, gdzie łatwiej jest im przeżyć trudny okres zimy. Odkopują wtedy przednimi cewkami owoce drzew, delikatniejsze krzewy, wrzos i zioła. Chętnie sarny w maliniakach i jeżynach.

Sarny polne nie mają takiego wyboru karmy, gdy cały rok przebywają na otwartych przestrzeniach polnych i sarny w uprawach. Ich karmą stanowi tytoń, lucerna, seradela, groch, czerwona koniczyna, pszenica, biała koniczyna, jęczmień, jełny, perz i młode pędy drzew i krzaków rosnących przy drogach.

W zimie sarna zjada gałki drzew iglastych, które zawierają znaczny procent wody i w ten sposób uzupełniają sobie brak dostępu do wody. Z tych względów w zimie konieczne jest dokarmianie sam soczystą karmą (kartofle, kiszonki, topinambur). Sarna zjada dziennie 4-5 kg soczystej karmy.

Kiedy i jak przebiega ruja sarny ?

Ruja sarny odbywa się od połowy lipca do połowy sierpnia, ale dodatkowo także w listopadzie-grudniu tych kóz, które nie zostały zapłodnione w lecie. W rui mogą uczestniczyć kozy i kozły od drugiego roku życia, gdy osiągną już w tym czasie dojrzałość, ale faktycznie uczestniczą w rui w zależności od liczbowego stosunku kóz i kozłów. W okresie rui kozły szukają kóz, wietrząca za nimi z nisko opuszczonym łbem, kozy natomiast piskliwym głosem i wydzielanym szczególnym zapachem włąciwym dla rui sygnalizują swoją obecność. Gody kozła i kozy trwają do czasu, kiedy koza jest rujna. W tym czasie koziół powtarza wiele razy pokrycie kozy. Każdorazowo po gonitwie za kozą, najczęściej w kółko (o czym wiadczą wydeptane koła na łące lub w zbożu), dochodzi do pokrycia. Potem koziół kładzie się i wypoczywa i tak powtarza się to wiele razy przez okres 3-4 dni. Po tym czasie koziół interesuje się już inną rujną kozą i odbywa następną godę.

Ruja jest okresem największego ożywienia w ród sam, w szczególności ci w słoneczne, ciche i ciepłe dni. W tym czasie ujawniają się nawet stare kozły, które zwykle rzadko wychodzą z ostoi. Ruja sam ma charakter monogamiczny, a więc inaczej niż jest u jeleni.

Kiedy następuje rozmnożenie sarny ?

Okres ciąży u sarn trwa 290 dni, tj. prawie 10 miesięcy. Odnosi się to do kóz, które zostały zapłodnione w okresie letniej rui, natomiast u kóz zapłodnionych w listopadzie lub grudniu ciąża trwa tylko 4,5 miesiąca.

Natura reguluje tak biologię sam, aby chroni gatunek przed zniszczeniem, bowiem gdyby wykocenie sam zapłodnionych w lecie nastąpiło w grudniu, byłoby zagrożenie na skutek warunków klimatycznych. W związku z powyższym u sarn zapłodnionych w okresie letniej rui występuje zjawisko ciąży utajonej. W okresie od lipca - sierpnia do grudnia ciąża nie rozwija się na skutek braku w organizmie samy odpowiednich hormonów. Dopiero od grudnia zaczyna się rozwój płodu i wykocenie następuje w maju lub czerwcu w jednym czasie z tymi, które zapłodnione zostały w grudniu. Koza ma zwykle jednego kielaka, ale również do dwóch, a do rzadko ciąża, aby miała trzy. Kielak przez kilkanaście dni do 2 tygodni pozostaje w miejscu wykocenia się kozy, gdy nie jest w stanie chodzić za nią. Koza sarny wtedy sama w pobliżu kielaka. Po ok. 2 tygodniach kielak chodzi już za matką. Kielak ma na bokach tułowia trzy rzędy białych plamek, które po 6 tygodniach giną w związku z otrzymaniem nowej sierści. Koza karmi kielaka do listopada-grudnia, ale już w drugim miesiącu życia kielak skubie delikatną zieloninę. Kielak przy swej matce pozostaje przez cały rok, a czasami i dłużej.

Czym zewnętrznymi różni się koza od kozła ?

Koziół (rogacz) ma porożenie (parostki), za koza jest bezroga, czasem ma silnie wykształcone guzy czołowe, a bardzo rzadko małe szpice. W okresie zimy, kiedy koziół po zrzuceniu porożenia nie ma jeszcze widocznych początków nowych parostków, rozpoznaje się kozła po wyraźnie widocznym pępku pod brzuchem (kępka włosów długości ok. 10 cm przy zakończeniu pochwy prącia) i kształcie lustra oraz budowie głowy. Głowa kozła ma kształt trapezoidalnego klina i jest wyraźnie gruba, natomiast kozy ma kształt ostrego klina. Koziół ma lustro w kształcie nerki, a koza ma na łbie łustrę, na zewnętrznych narządach płciowych, białe pasemko długich 5-7 cm włosów, zwane fartuszką, przez co kształt lustra kozy podobny jest do łbiecia koniczyny. Lustro zawsze w okresie lata jest mniejsze, szorstkie, mniej wyraźne, stanowi tylko jasny plam, natomiast w zimie jest czysto białe.

Sarny w razie przestraszenia się i ucieczki zjeżdżają sierulustra, przez co powiększa się ono prawie dwukrotnie, pokrywając prawie całe poładki. Ma to praktyczne znaczenie dla kołaka i innych sam, które widzą się wzajemnie, w razie ucieczki, nawet w ciemnym lesie.

Jak powstaje poro e kozła?

Kozioł co roku buduje poro e w cało ci nowe i w zasadzie inne niż poprzednie. Na kształt i siłę poro a decydują cy wpływ mają hormony płciowe. Nowe poro e wyrasta w okresie 4-4,5 miesi ca. W czasie wzrostu poro e pokryte jest scypułem, tj. skór o pluszowej powierzchni, silnie ukrwionej i unerwionej, która dostarcza z organizmu składniki (głównie wapno) na budowę poro a. Po zakończeniu wzrostu poro a (w marcu-kwietniu) następuje zatrzymanie dopływu krwi oraz skostnienie tyki i odnóg, po czym scypuła wysycha i zostaje zerwana przez wycieranie poro a o drzewka lub krzaki. Zerwany scypuł kozioł najczęściej zjada. Wytarcie następuje w okresie jednej doby.

Poro e po wytarciu jest białe jak ko i dopiero potem zabarwia się od soków drzewek i krzewów, o które jest wycierane, oraz pod wpływem wiatła. Poro e kozłów wycierane o gałęzie olchy i dębów jest ciemne, podobnie jak kozłów żyjących na bagnach. Poro a kozłów z lasów liściastych mają jasną barwę, a iglastych ciemniejszą. Jasne są również parostki kozłów polnych. Kozioł wyciera parostki także i po zerwaniu z nich scypuła do okresu rui. W okresie rui bije poro em o krzaki, kopy trawy i gałęzie, co świadczy o agresywności, której wyładowanie następuje również przy spotkaniu rywala.

Kozły zrzucają poro e późną jesienią, przy czym najwcześniej stare kozły. Zrzucanie parostków powodują hormony, które rozluźniają komórki kostne ł czące między tyki i wtedy tyki przy potarciach, np. o gałęzie, odłamują się. Niezwłocznie po utracie parostków rozpoczyna się budowa nowego poro a. Poro e kozła, zwane parostkami, ma wysokość 25-30 cm. Tyki dojrzałego kozła mają dwie odnogi i grot (szóstk). Odnogi skierowane jedna do przodu, druga do tyłu, przy czym w zasadzie są na różnym poziomie, a je li są na tym samym poziomie, tworzą krzyż i dlatego takiego kozła nazywa się krzyżakiem. Najmocniejsze poro e ma kozioł w wieku 6-7 lat; ma wtedy grube tyki i bogate uperlenie.

Słowniczek

Cewki - nogi sarny

Chrapy - nozdrza sarny

Fartuszek - biała kił włosów przy zewnętrznych narządach rodnych

Gonka - sarna mająca tendencję do rui poza jej okresem

Koza - samica sarny, inaczej siuta

Kozioł - samiec sarny

Lustro - biały krąg jasnego owłosienia na zadzie sarny

Kołak - młode sarny

Łyki - uszy sarny

Parostki - poro e kozła

Perukarz - bardzo rzadka forma poro a, przypominająca oblanie scypułem peruk, wytworzona na skutek uszkodzenia skóry kozła

Pędzel - kił włosów na przyrodzeniu kozła

Piszczek - głos wydawany przez kołaka

Racica - kopyto sarny

Raciczki - tylne wyrostki, zostawiające charakterystyczny ślad na tropie

Rogacz - kozioł

Rudel - stado saren

Ruja - czas godów

Scypuł - miękka skórną narośl, odrywaną poro e podczas wzrostu

Szczek - odgłos wydawany przez zaniepokojonego kozła

Suknia - sierść sarny

Wiece - oczy

Talerz - inaczej lustro

Uperlenie - grudki pokrywające poro e kozła

Wycieranie poro a - zrzucanie niepotrzebnego już scypuła